

30. Yûsuf-1 Meddâh'ın Varka ve Gülşâh Mesnevisinde "Mekân"¹

Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA²

APA: Şahinkaya, Ş. Ş. (2024). Yûsuf-1 Meddâh'ın Varka ve Gülşâh Mesnevisinde "Mekân". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 506-524. DOI: 10.29000/rumelide.1469431.

Öz

Tahkiyenin temel unsurlarından biri, kurgulanan olayların cereyan ettiği ve şahısların içinde yaşadığı yer olan mekândır. Anlatma esasına dayalı edebî metinlerde mutlaka gerçek, hayalî, fantastik ya da ütöpik bir mekâna ihtiyaç vardır. Mekân, anlatının bir zemine tutunmasını sağlayarak gerçeklik duygusu yaratmaktadır. Böylelikle anlatıda geçen olaylar ve kahramanlar daha belirgin ve net bir şekilde görünür olmaktadır. Mekân anlatıda, sadece bir tasvir ve tanıtım aracı değildir. Şahıs kadrosunu da doğrudan etkileyen bir unsurdur. Mesnevi kahramanlarının psikolojik tahlillerinin yapılmasında, kahramanların karakterlerini açıklamada ve olayların gidişatını belirlemede büyük bir öneme sahiptir. Varka ve Gülşâh, 14. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-1 Meddâh tarafından kaleme alınmış bir aşk mesnevisidir. Bu eser, Ayyukî'nin aynı adlı mesnevisinden esinlenerek yazılmıştır. Türk edebiyatında bu isimle yazılan ilk mesnevi olarak bilinmektedir. 1743 beyitten ibaret olan bu eser, altı meclisten oluşmaktadır. Ayrıca mesnevide, didaktik mahiyette beyitler, tasavvufî motifler ve kahramanların ağzından söylenmiş gazeller de bulunmaktadır. Varka ve Gülşâh adlı mesnevide geçen mekânlar, gerçek hayatta var olan coğrafyalar olarak takdim edilmektedir. Söz konusu anlatıda, kabileler arası mücadeleler, savaşlar ve göçebe bir yaşam tarzı sebebiyle açık mekânların öne çıktığı görülmektedir. Ancak geleneksel anlatı türlerinde mekân kavramına bir fonksiyon yüklenerek detaylı bir şekilde ele alındığını söylemek güçtür. Bu çalışmada, Varka ve Gülşâh adlı mesnevide mekânın fonksiyonunun ortaya koyulması amaçlanmış olup mekânlara ait hususiyetler incelenerek örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 14. Yy., Yûsuf-1 Meddâh, Varka ve Gülşâh, Mesnevi, Mekân

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %8

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 17.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469431

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı ABD / Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Department of Turkish Language and Literature, Faculty of Science and Literature, Department of Old Turkish Literature (Nevşehir, Türkiye), serifeordek@nevsehir.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-7909-3398, **ROR ID:** https://ror.org/019jds967, **ISNI:** 0000 0004 0386 1930, **Crossreff Funder ID:** 100019891

Place in Yûsuf-ı Meddâh's Mathnawi of Varka and Gülşâh³

Abstract

One of the basic elements of narrative is the place where the fictional events take place and where the characters live. In literary texts based on narrative, a real, imaginary, fantastic or utopian place is absolutely necessary. Because it holds the story together, the place creates a sense of reality. In this way, the events and heroes of the narrative become clearer and more visible. Place is not only a means of description and introduction in the narrative. It is also an element that directly affects the characters. It is of great importance in the psychological analysis of Masnavi's heroes, explaining their characters and determining the course of events. Varka and Gülşâh is a love masnavi written by Yûsuf-ı Meddâh, one of the poets of the 14th century. This work was inspired by Ayyukî's masnavi of the same name. It is known to be the first masnavi in Turkish literature to be written under this name. It consists of 1743 couplets and is divided into six chapters. There are also didactic couplets, mystical motifs and ghazals sung from the mouths of heroes in the Masnavi. The places in the masnavi Varka ve Gülşâh are presented as geographies that exist in real life. In the narrative in question, open spaces are seen to come to the fore as a result of tribal struggles, wars and a nomadic way of life. In traditional narrative genres, however, the concept of space is treated in detail by assigning a function to it. The aim of this study is to reveal the function of space in the masnavi named Varka and Gülşâh and to analyze and explain the characteristics of the spaces through examples.

Keywords: 14. century, Yûsuf-ı Meddâh, Varka and Gülşâh, Mathnawi, The place

Giriş

Arapça "kevn" kökünden gelen mekân; yer, ev, hane, uzay anlamlarına gelmektedir (Parlatır 2011: 1042). İnsanın yaşam alanını oluşturan çevresel alandır. Psikolojik olarak da değerler yüklenen kuşatıcı ve insan merkezli bir kavramdır (Alsaç, 2021, s. 172).

Tabiat, insan için bu dünyadaki ilk mekân algısı olup insanın barınmasını sağlayan yaşam alanıdır. Bu nedenle klasik anlatıların çoğunda dağ, orman, çöl, mağara gibi mekânlar yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak mekân, toplumun değişen yaşam şartlarıyla birlikte dönüşmektedir. İnsanın tabiattan medeniyete geçişinde yapılar da değişim yaşanmaktadır (Alsaç, 2021, s. 173, 174).

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 8

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 17.03.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469431

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Anlatma esasına dayalı eserlerde mekân, metin halkalarının oluşmasında önemli bir unsurdur (Aktaş, 2022, s. 70). Bir anlatıda yaşanan olayların sahnesidir. Mekânın detaylı bir tasviri, söz konusu mekânda yaşayan kişilerin karakteri, sosyal ve kültürel kimliğiyle ilgili pek çok ipucu vermektedir (Çetişli, 2014, s. 100). Anlatıcı mekânı, olayların gerçekleştiği çevreyi tanıtmak, toplumu yansıtmak, kahramanları ve atmosferi yaratmak için kullanabilmektedir (Tekin, 2009, s. 129). Anlatıcı bu tutumu sergilerken, anlattıklarına gerçeklik kazandırma gayesi gütmektedir. Anlatının bir zemine tutunmasını sağlayarak gerçeklik duygusu yaratmaktadır. Böylelikle okuyucu, anlatıda geçen olayların mahiyetini anlamakta zorlanmamaktadır.

Anlatılarda mekân, çoğu zaman içinde yaşadığımız dünyada var olan yerlerdir ve gerçek isimleriyle eserde geçmektedir (Çetişli, 2014, s. 100). Ancak mekân, gerçek dünyadan olabileceği gibi hayali, fantastik ve ütöpik yerler de olabilmektedir. Anlatı türlerinde mekân, somut ve soyut mekânlar olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Somut mekânlar, bu evrene ait olan içinde yaşadığımız yerlerdir. Bunlar açık ve kapalı mekânlar olmak üzere iki bölümde ele alınmaktadır. Açık mekânlar, köy, şehir, dağ, deniz, ova, çöl, ülke gibi açık alanlardan oluşan mekânlardır. Kapalı mekânlar da köşk, saray, ev, oda, okul gibi yerlerdir (Çetin, 2015, s. 135, 138). Soyut mekânlara ise fantastik konulu anlatılar dışında rastlamak zordur.

Geleneksel anlatılarda mekân kavramına bir fonksiyon yüklenerek derinlemesine ele alındığını söylemek güçtür. Çoğu zaman mekân, sadece olayların sahnesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman öncesi anlatıların pek çoğunda ayrıntılı bir mekân tasvirinden söz etmek mümkün değildir.

Varka ve Gülşâh Mesnevisinin Özeti⁴

Mekke'de Zahir İbn Hayy Benî Şeybe isminde bir kavim vardır. Bu kavmin, Hilâl ve Hümmam adında iki lideri vardır. Bu iki liderin ay ve güneşe benzeyen çocukları olur. Hümmam'ın Varka adında bir oğlu Hilâl'in ise Gülşâh adında bir kızı dünyaya gelir. Birbirinden hiç ayrılmayan, beraber büyüyüp beraber mektebe giden, beraber silahşor olmayı öğrenen Varka ve Gülşâh birbirlerine âşık olur. Birbirlerine olan aşkları insanlar arasında kısa sürede duyulur. Evlenmeleri uygun görülen iki sevgiliye, ailelerinin de rızası alınarak yedi gün ve yedi gece süren bir düğün tertip edilir.

Gülşâh'ın Varka'ya gelin olarak gideceği gece, Gülşâh'ın dillere destan güzelliğini duyan Benî Amr ordusuyla birlikte gelip Gülşâh'ı kaçırmak için hazırlıklarını yapıp yola çıkar. Benî Amr ve bekçilerin uyuduğu bir esnada Gülşâh'ı kurtarır. Ancak Benî Amr, Varka ve Gülşâh'ın peşini bırakmaz. İki kabile arasında savaş başlar. Bu savaşın sonunda Varka'nın babası şehit olur. Benî Amr, Gülşâh'ı tekrar esir alır ve kendisini kabul etmesi durumunda her ne isterse yapabileceğini, ona sahip olduğu her şeyi verebileceğini söyler. Bunun üzerine Gülşâh, Varka'dan çok korktuğunu, Varka'nın başını getirmesi halinde Benî Amr'ı kabul edebileceğini söyler. Bu sözleri duyduğuna çok sevinen Benî Amr, Varka ile mücadelesinin sonunda Varka'nın boynuna ip bağlayarak getirir. Gülşâh, Varka'nın iplerini çözer ve ardından Beni Amr'ı öldürür.

Varka ve Gülşâh birlikte kabilelerine dönerler. Kabile halkı, bu mücadelenin ardından Gülşâh'ı Varka'ya yeniden ister. Ancak Gülşâh'ın babası kabul etse de annesi, kabul etmez. Varka'nın fakir ve yetim olduğunu, süt parası getirmese kızını ona vermek istemediğini belirtir. Bunun üzerine Varka, dayısı olan Yemen Şah'ından yardım istemek için bir mektup yazarak hizmetçisiyle gönderir. Fakat aradan altı

⁴ Anlatının özeti, Kazım Köktekin'in hazırlamış olduğu Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşâh adlı eserinde yer alan çeviri yazılı metin üzerinden okunup hazırlanmıştır. Köktekin, K. (2007). Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşâh. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

ay geçmiş olmasına rağmen hizmetçi geri dönmez. Varka, Yemen'e gitmek için hazırlığını yapıp yola çıkar. Yemen sınırına ulaştığında bir kervanla karşılaşır. Onlardan, Melik Anter tarafından Yemen'in kuşatıldığını, Selim Şah ve beylerinin esir alındığını öğrenir. Varka, Melik Anter ve ordusuyla savaşmaya ve dayısını kurtarmaya karar verir. Melik Anter'in büyük ordusu karşısında savaş pozisyonu alınır. Varka meydana doğru ilerler ve Melik Anter'e seslenerek savaşçılarını göndermesini ister. Varka her gelen savaşçıyı öldürür. Melik Anter, Varka'nın sergilediği yiğitliği görünce onu yenebilecek bir savaşçının bulunmasını ister. Ancak bu çabası da boşa gider.

Melik Anter, beylerini toplayıp bir çözüm bulmalarını ister. Bunun üzerine Anter'in veziri, Varka'nın esir olan Yemen Şah'ı için bu şekilde savaştığını, şah ile beylerini meydana kurulacak darağaçlarına asmaları durumunda bu mücadelenin son bulabileceğini söyler. Melik Anter, vezirinin söylediklerini kabul ederek darağaçlarının kurulmasını emreder. Selim Şah ve beylerini darağaçlarının yanına getirirler. Durumu gören Varka, askerleriyle birlikte dayısını ve beyleri kurtarmaya gider. Bu mücadelenin sonunda Varka, düşman askerlerini darmadağın ederek dayısını kurtarır. Bunun ardından Yemen'de bir işret meclisi kurulur.

Melik Anter'in beyleri ve hilekâr veziri Varka'yla mücadele konusunda bir çare düşünmeye başlarlar. Hilekâr vezir bir plan yapar. Herkes planını beğenir ve hazırlıklar başlar. Melik Anter'in emriyle herkes atlarına biner. Bu haberi duyan Selim Şah ve Varka ordunun başına geçip savaş düzeni alırlar. Varka'yı meydana çekmeye çalışırlar ve Varka silahını atının üzerine sağlamca bağlayıp onlara doğru koşmaya başlar. Koşarken vezirin planı üzerine kazılan çukurun içine düşer. Hemen kement atıp Varka'yı yakalarlar. Bu duruma üzülen Selim Şah askerleriyle birlikte şehre geri döner.

Çok mutlu olan Melik Anter ise içki meclislerini kurdurur. Cellada, Varka'yı da götürüp öldürmesini söyler. Cellat, aşk derdinden şiir söyleyerek ağlayan Varka'nın ağzından dökülen sözcüklere hayran kalır ve derdinin ne olduğunu sorar. Zenci ve Varka dertleşmeye başlarlar. Bu sırada zencinin, Varka'nın Yemen'e mektup yolladığı kendi hizmetçisi olduğu anlaşılır. Bunun üzerine zenci, hemen Varka'nın ellerini çözerek, kılıcını ona verir. Ardından gidip bir at ve silah getirir. Varka, Melik Anter'in çadırına girerek başını keser. Kesik başı yanlarına alarak Selim Şah'ın huzuruna gelirler. Duruma çok sevinen şah, eğlenceler tertip edilmesini ister. Melik Anter'in yağmalanan eşyaları da Varka'ya verilir.

Melik Muhsin adında Şam ülkesinin bir hükümdarı vardır. Bir gün güzeller bahsi esnasında hükümdarın taciri Gülşâh'ın güzelliğinden bahseder. Melik Muhsin, bu anlatım üzerine görmeden Gülşâh'a âşık olur. Kılık değiştirip tüccar kisvesinde yanına da mücevherler alarak yola çıkar ve Benî Şeybe kabilesine ulaşır. Herkese hediyeler dağıtan Melik Muhsin'e, Hilâl bir çadır kurdurur. Melik Muhsin, Gülşâh'ı istemek için kızın ailesine birini gönderir. Hilâl ise Gülşâh'ı kardeşinin oğluna vereceklerini söyler. Hilâl'in eşi ise Melik Muhsin'in getirdiği hediye ve mücevherleri görünce kızını Melik Muhsin ile evlendirmek ister. Kızını, Melik Muhsin ile evlendirebilmek için Varka'ya Gülşâh'ın canını feda ettiğini söylemeyi ve kızı Melik Muhsin'e vermeyi planlar. Hilâl'i de bu planı uygulamaya ikna eder. Üç gün süren düğünden sonra Gülşâh'ı, Melik Muhsin'e verirler. Bunun üzerine Melik Muhsin, Şam hükümdarı olduğunu açıklayarak Şam'a doğru yola çıkmaya hazırlanır. Gülşâh, Varka'nın yüzüğünü sırdaşına vererek Varka geldiğinde annesinin yaptığı hileyi ona anlatmasını ister.

Yemen'den yola çıkan Varka, Mekke'ye ulaştığı zaman Benî Şeybe halkının karalar içinde yas tuttuğunu görür. Ancak kimse Varka'ya sebebini açıklamayarak Hilâl'i çağırırlar. Hilâl de ağlayarak Varka'nın yanına gelir. Gülşâh'ın öldüğünü söyler. Bunu duyan Varka, atından düşüp bayılır. Kendine geldiğinde Gülşâh'ın mezarının nerede olduğunu sorar. Gülşâh'ın mezarını gördüğü zaman hançerini çekip kendini

öldürmek ister. Yanındakiler ise elindeki hançeri ve diğer bütün silahlarını ondan uzaklaştırırlar. Üzüntüsünden perişan olan Varka, ağlayarak şiirler söylemeye başlar ve geceyi mezarın başında geçirir.

Varka'nın Yemen'den getirdiği malları gören Hilâl ve eşi yaptıkları plana, oynadıkları oyuna çok pişman olurlar. Bir gece Varka, mezarın başında ağlarken Gülşâh'ın sırdaşı gelerek bütün gerçeği ona anlatır. Bunun üzerine Varka, hemen mezarı açar ve bir koyun cesedine rastlar. Varka, yanına kimseyi almaz ve Allah'a sığınarak Şam'a doğru yola çıkar. Yolculuğu sırasında haramilerle mücadele eder ve onları öldürür. Ancak Varka da yaralanır. Bir süre sonra atı bir pınar kenarına ulaşır. Su içmek için eğildiğinde yaralı olan Varka düşer ve orada kalır. Ertesi sabah o civarda gezen Melik Muhsin ve beyleri Varka'yı yaralı bir halde görünce onu tedavi etmesi için cerrah çağırırlar. Varka uyandığında Melik Muhsin'in adamlarına kendisinin Bağdatlı bir tüccar olduğunu belirtir. Melik Muhsin, yakalayamadığı haramileri Varka'nın öldürdüğünü duyunca onun iyi bir savaşçı olduğunu anlar. Saraya getirmelerini ve ona iyi bakmalarını emreder.

Melik Muhsin, Gülşâh'ın yanına gittiğinde ona olanları anlatır. Gülşâh da yaralıya şurup içirmek ister. Gülşâh'ın gönderdiği şurubu içen Varka, kırk gün sonra sağlığına kavuşur. Gülşâh'ın o sarayda olduğunu düşünen Varka, yanındaki yüzüğü Gülşâh'a götürmesi için dadıya verir. Dadı yüzüğü Gülşâh'a ulaştırır. Yüzüğü gören Gülşâh bayılır. Kendine geldiğinde yüzüğü ona kimin verdiğini sorar. Dadı da Varka'nın kendisinden istediği gibi yaralının elinden düşmüş olabileceğini söyler. Gülşâh hemen yaralı kişiyi görmek ister. Varka, sarayın önüne çıkınca onu gören Gülşâh bayılıp aşağıya düşer. Varka hemen yetişir ve Gülşâh'ı tutar. Ancak Gülşâh'ın kokusunu alınca o da bayılır. Onların arasındaki aşka şehvete yer olmadığını, nefis isteklerinden uzak olduğunu gören Melik Muhsin, aralarından çekilir.

Altı ay geçtikten sonra Varka yola revan olmak için Gülşâh'tan izin ister. Ancak Gülşâh, onun gitmesine razı olmaz. Gülşâh için bir süre daha sarayda kalan Varka, bir süre sonra vuslatın ayrılık olmadan gerçekleşmeyeceğini dile getirerek yanına bir köle alır ve yola çıkar. Yol boyunca ağlayarak atını sürmeye devam eder. Bir süre sonra atından inerek uyumak istediğini söyler. Kölesinden de atını otlatması için götürmesini ister. Artık ayrılık acısına katlanamayan, Gülşâh'a hiç kavuşamayacağını düşünen Varka, secdeye kapanır. Allah'a yalvararak ölmeyi diler. Köle döndükten sonra Varka'nın canını teslim ettiğini görür. Yoldan geçen iki atının yardımıyla Varka'yı oraya gömerler. Köle, kendisine yardım eden bu iki kişiden Varka'nın ölüm haberini gidip Gülşâh'a söylemelerini ister. Varka'nın öldüğünü öğrenen Gülşâh, çok üzülür. Melik Muhsin'den kendisini, Varka'nın mezarına götürmesini ister. Mezara varınca bir hançerle aşkı uğruna o da canını verir. Gülşâh'ı Varka'nın mezarını açtırarak yanına koyarlar. Melik Muhsin ve beyleri ağlayarak yas tutarlar.

Melik Muhsin, Varka ve Gülşâh'ın mezarının olduğu yere bir saray yaptırır. Dua için oraya gelenler de kendilerine ev yaptırmaya başlarlar. İki yıldan sonra oradaki yerleşim büyür ve bir şehre dönüşür.

Hz. Muhammed, bir savaştan dönerken bu şehre gelir. Melik Muhsin ise beyleriyle birlikte onları karşılamaya gelir. Hz. Muhammed, Melik Muhsin'e siyah giyinmesinin sebebini sorar. Melik, Varka ve Gülşâh'ın hikayesini anlatır. Bunun üzerine mezarı ziyaret ederler. Sahabeler, peygamberimizden iki âşığın yeniden hayata dönmesini rica ederler. Hz. Muhammed "Ömürleri bu kadardı. Eğer sizler cömertlik gösterip ömrünüzden istediğiniz kadarını bağışlarsanız ben de yeniden hayata dönmeleri için dua ederim." buyurur. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ebubekir ömürlerinden onar yıl bağışlar. Hz. Ali de "Kalan ömrüm onların olsun." buyurur.

Hız. Muhammed, iki âşık için dua eder. Allah'ın gücü ve kudretiyle mezar yarılr. Varka ve Gülşâh ayağa kalkarlar. Hız. Muhammed, Varka ve Gülşâh'ın nikahını kıyar. Kırk yıl boyunca mutlu bir şekilde hayat sürerler.

1. Varka ve Gülşâh Mesnevisinde Mekân

1.1. Somut Mekânlar

1.1.1. Açık Mekân

Zahir İbn-i Hayy Benî Şeybe

Hız. Muhammed zamanında geçen anlatıda ilk kullanılan mekân Arap toplumunda hüküm süren, Mekke çölünde yer alan ve şânı tanıdık tanımadık herkese ulaşan Zahir İbn-i Hâyy Benî Şeybe kabilesidir. Varka ve Gülşâh'ın babaları ve aynı zamanda iki kardeş olan Hümâm ve Hilâl bu kabilenin reisidir. Mesnevide Benî Şeybe, göçebe bir hayat süren, savaşçı insanlarıyla bilinen ve kabileler arası savaşlarıyla tanınan, küçük yaştaki çocukların bile silahşor olmayı öğrendikleri bir kabile olarak anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra at, koyun ve deve gibi hayvanlar da kabile insanları için büyük önem taşımaktadır. Eserde söz konusu mekân, Varka ve Gülşâh'ın dünyaya gelişleriyle birlikte mutluluğun, sevincin yaşandığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sonrasında burada yaşanan savaşların, ölümlerin ve ayrılıkların etkisiyle birlikte bu mutluluk yerini üzüntüye bırakmaktadır. Mekân, anlatıda hem olumlu hem de olumsuz hadiselerle anılmaktadır.

"Mustafa devrinde bir kavmün adı

Zâhir İbn-i Hâyy Benî Şeybe idi

Mekke ilinde olurdu berride

Varmıştı çavı biliş ü yada" (B. 14-15)⁵

Mekke

Mesnevide kullanılan mekânlardan biri Mekke'dir. Mekke, klasik şiirin coğrafyası içinde önemli bir yere sahiptir. Ka'be'nin orada bulunması çoğunlukla mecaz yoluyla Mekke'den söz edilmesine neden olmuştur (Pala, 2002, s. 314).

Mesnevide, Mekke'den çok az yerde söz edilmektedir. Detaylı bir tasvire de yer verilmemiştir. 15. beyitte Zahir İbn-i Hayy Benî Şeybe kabilesinin Mekke'de yer aldığı söylenmektedir. Diğer bir beyitte ise aşağıdaki örnekte de belirtildiği gibi *"Hikâyet-i zengî gulâm u Varka-i pehlevân-ı cihân"* başlığı altında Varka ile köle arasında geçen bir diyalogda, kölenin Varka'ya nereli olduğunu sorması üzerine Varka, Mekke ilinden olduğunu belirtmektedir. Eser boyunca Mekke ile ilgili ayrıntılı bir bahse, tasvire rastlanamamıştır.

"Varka eydür Mekke ilidür ilüm

Seyr iderken bunda ugradı yolum" (B. 791)

⁵ Çalışmada kullanılan beyitler, Kazım Köktekin'in eserinden alınmış olup söz konusu esere göre numaralandırılacaktır. Köktekin, K. (2007). Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşâh. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Hayyu Benî Hayf

Hayyu Benî Hayf, eserde Zahir İbn-i Hâyy Benî Şeybe kabilesine yakın bir kabile olarak anlatılmaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak söz konusu kabilenin de Mekke civarında yer aldığını söyleyebiliriz. Benî Amr, bu kabilenin reisisidir. Eserde, kabilenin tamamından dinsiz, kibirli, küffar ve lanetlenmiş olarak söz edilmektedir.

*“Varıdı bir kavm bunlara yakın
Cümlesi bî-dînidi kibr ü la’în*

*Her birine ad viren ol üstâd
Bunlara Hayyu Benî Hayfurdı ad*

*Beglerinün adı hem küfr-i şedîd
Ol begün adı Benî Amr-ı pelîd” (B. 75-77)*

Yemen

Arap yarımadasının güneybatısında yer alan bir yerleşimdir. Klasik şiirimizde çoğunlukla akik taşının Yemen’de bulunması sebebiyle ve Süheyl yıldızıyla birlikte anılmaktadır. Aynı zamanda eski coğrafyada bir yerleşim bölgesi olarak önemli bir yere sahiptir (Pala, 2002, s. 495).

Mesnevide en çok söz edilen mekânlardan biri Yemen’dir. Mesnevide anlatılan olayların büyük bir bölümü Yemen’de geçmektedir. Anlatının başkahramanlarından biri olan Varka’nın dayısı Yemen şâhidir. Varka, Gülşâh ile evlenebilmek için kendisinden istenilen süt parasını temin edebilmek amacıyla dayısı Selim Şâh’a hizmetçisiyle bir mektup gönderir. Aylar geçmesine rağmen mektubuna cevap alamayan Varka, kendisi yola koyulur. Böylelikle kahramanın yolculuğu başlar.

Eserde Yemen, Melik Anter ve askerlerine karşı verdiği mücadeleyle ön plana çıkmaktadır. Anlatıda, Melik Anter ve askerleri tarafından Yemen’in harap edildiği, şâhının, beylerinin ve halkının bir kısmının hisarda esir alındığı belirtilmektedir. Mücadelenin yoğun olması nedeniyle Yemen karşımıza savaş meydanlarıyla, atlarıyla, ordusuyla, savaş âletleriyle, savaş meydanlarına açılan kuyuların tasviriyle çıkmaktadır. Buna ilaveten Yemen’in sarayından, kalesinden (hisar), zaferler sonrası kurulan işret meclislerinden, kahramanın ayağına saçılan inci ve mücevherlerden yani Yemen’in zenginliklerinden de bahsedilmektedir.

*“Didiler kim Varka’ya bilmez misin
Kim sana tayı olur şâh-ı Yemen” (B. 372)*

*“Var bu mektûbı Yemen şâhına vir
Eyt ana cânun-içün kurtar esîr” (B. 377)*

*“Çün Yemen etrâfına göneldi ol
Aglayı zârî kılur giderdi ol” (B. 427)*

"Hamle kıldı Varka-i çâbük-süvâr
Kıldı bunları şolok dem târumâr

Varka tayusın alup döndi gelür
Şâhlarını ol kavim dahı alur

Tayusını aldı beglerle bile
Şâz u hurrem kaygusuz girdi yola

Tabl-ı âsâyış uruldu döndiler
Sevinüben iki leşker kondılar

Ol vezîr ol dem Selîm Şâh'a meger
Bile getürmiş idi tâc hem kemer

Ol mülûkâne murassa' tonların
Cümle giydi pâdişâh birin birin

Sçıradı bindi Selîm Şâh atına
Elin öpdî geldi Varka katına

Virdi hil'at beglere dahı vezîr
Atlara atlandılar cümle emîr

Varka'ı koçdı Selîm Şâh-ı Yemen
Virdi hil'atler işitgil imdi sen" (B. 669-677)

Dicle ve Ceyhun

Dicle ve Ceyhun nehri, klasik şiirimizde çoğunlukla âşığın göz yaşlarına benzetilmektedir. Âşığın gözyaşları da söz konusu nehirler gibi akmaktadır (Pala, 2002, s. 101, 126). Gür akan sularıyla tasvir edilip çeşitli sanatlara konu olmaktadır. Mesnevide, Hayyu Benî Hayf kabilesinin reisi Benî Amr'ın, Gülşâh'ı Varka ile evleneceği gece kaçırması üzerine Gülşâh ağıtlar yakar, şiirler söyler. Yârine kavuşamadığı için çok göz yaşı döken Gülşâh, kendi göz yaşında boğulduğunu, Dicle ve Ceyhun nehrine gerek olmadığını dile getirmektedir. Döktüğü göz yaşlarının Dicle ve Ceyhun'un suları gibi çok olduğunu belirtmektedir.

"Yârimün vashından ayırdı beni
Ne katı zecr eyledi bu dîn bana

Kendü gözüm yaşına gark olmuşam
Hod ne hâcet Dicle vü Ceyhûn bana" (B. 103-104)

Kûh-ı Kâf

Efsanevî bir dağdır. Yaygın inanışa göre bu dağın, çadırı destekleyen bir direk gibi gökyüzünü taşıdığına ve yeryüzünün dengesini koruduğuna inanılmaktadır. Yeraltından birer damarla mevcut bütün dağların da ona bağlandığı kabul edilmektedir (Demirci, 2001, s. 144-145). Efsaneye göre cinler ve şeytanlar, Ye'cûc ile Me'cûc, Anka bu dağın arkasındadır (Pala, 2002, s. 261). Genellikle şiirlerde “Kûh-ı Kâf” ya da “Cebel-i Kâf” şeklinde mekân olarak ele alındığı görülmektedir. Hikmetin bulunduğu uzak yer / mekân anlamında, himmet ve kanaat gibi soyut kavramlara benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır (Kaplan, 2022, s. 356-357). Ayrıca güç, yükseklik ve ihtişamla ilgili karşılaştırmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Varka ve Gülşâh adlı eserde Varka, düşmanı Beni Amr'a marifetli bir yiğitlik göstereceğini, Kûh-ı Kâf (gibi güçlü ve ihtişamlı) olsa da onu alt üst edeceğini belirtmektedir. Eserde söz konusu mekân, benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

*“Uş benem Varka harîfün hamle kıl
İy utanmaz hâyin iy kibr ü hacîl*

*Gösterem erlik sana lu'b u hüner
Kûh-ı Kâfisan kılam zîr ü zeber*

*Çün Benî Amr işidür sünü alur
Kamçı urur atına hamle kılur*

*Varka savdı hamlesini atınun
Üzerine muhkem oturdu atun*

*Girü döndi gürz urdu Varka'ya
Ger kayaya vursa düşerdi kaya” (B. 262-266)*

Kîş ve Bahreyn

Kîş, Basra Körfezi'nde, İran'a bağlı bir adadır. Orta çağ sonlarında adayı ele geçiren bir prensin kurduğu donanmayla ada büyük önem kazanmıştır. Ayrıca 11. yy. itibarıyla mühim bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Britannica, 1994, s. 113).

Bahreyn, Basra Körfezi'nde bulunan ada ülkesidir. Antik çağlardan 19. yy. kadar inci ticaretine hakim olmuşlardır (Bilge, 1991, s. 492-495).

Varka ve Gülşâh adlı mesnevîde hem Kîş hem de Bahreyn, ordusunun, askerinin gücüyle ele alınmaktadır.

*“Gülle gibi Kîş ü Bahreyn leşkerin
Önine birağuban sürdi varın” (B. 553)*

Hoten, Hitây, Çin, Maçın, Buhara, Semerkant, Sarây, Bulgar, Hârizm, Horasan, Irak, Hind, Rum

Bu yer adları eserde, sadece 856 ve 857. beyitlerde geçtiği için tek başlık altında ve tek örnek üzerinden incelenecektir. Hoten ise söz konusu beyitlerin dışında 27. beyitte de geçmektedir. Öncelikle Hoten, Hitây, Çin, Maçın, Buhara, Semerkant, Sarây, Bulgar, Hârizm, Horasan, Irak, Hind ve Rum ile ilgili literatür bilgisine yer verilerek klasik şiirdeki kullanımlarına değinilecektir. Son paragrafta ise incelenen eserde, bu yer adlarının kullanımı üzerinde durulacaktır.

Hatâ (Hoten, Hutun, Hotan, Hitâ, Hitây), Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Söz konusu yer, klasik şiirde sevgilin saç, benleri ve çoğu kez siyah renkle birlikte misk (müşg), âhû, gazal, Çin, Tatar, Türk-i Hatâ, nâfe, bağır, ciğer ve hûn gibi unsurlarla birlikte kullanılmaktadır. Ayrıca güzelleriyle ve kıymetli ipek kumaşlarıyla ünlüdür (Yeniterzi, 2010, s. 313).

Çin, klasik şiirde sık geçen ülkelerden biridir. Mani dininin yoğun olarak yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam olması ve güzel minyatürlerle kutsal kitabının da süslü olması, ilaveten Doğu Türkistan'da Hitâ, Türk, Maçın ve Çiğil güzellerinin bulunması sebebiyle güzel yüz, çoğunlukla Çin'e nispet edilmiştir. Ayrıca Çin sözcüğüyle birlikte nakş, nakkâş, büt, sûret, nigâr gibi resimle ilgili sözcüklerin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Pala, 2002, s. 113, Yeniterzi, 2010, s. 309).

Maçın, Türkistan'ın doğusunda ve Tarım'ın güneybatısındaki çöllerde ve bunların güneyindeki dağlarda yaşayan bir Türk kabilesine verilen isimdir. Klasik şiirde, güzelleri, güzelliği, nakkaşları, miski ve bu bölgeden alınan haraçlarla zikredilmektedir. Çoğunlukla Çin sözcüğüyle birlikte kullanılmaktadır (Pala, 2002, s. 305, Yeniterzi, 2010, s. 321).

Buhara, günümüzde Özbekistan sınırları içindedir. Klasik şiirde genellikle Semerkant ile birlikte kullanılmaktadır. Geçmişte önemli bir ilim ve kültür merkezidir (Pala, 2002, s. 85).

Semerkant, Özbekistan'ın güneyinde yer alan tarihî bir şehirdir. Bu isimdeki "kand", kent anlamındadır fakat klasik şiirde, şairler sözcüğün şeker anlamını ön plana çıkararak Kandeher'la birlikte ele almaktadırlar. Ayrıca Semerkant, önemli bir kültür ve ilim merkezi olmasıyla, semerkandi kağıtlarıyla ve kilitleriyle klasik şiirde zikredilmektedir (Yeniterzi, 2010, s. 325).

Sarây, Altın Orda Hanlığı'nın başkenti olup tarihî bir şehirdir. Aynı zamanda büyük ticaret yolu üstünde bulunduğundan dolayı çok kısa sürede gelişip İdil Bulgarlarının başkenti Bulgar'ın yerini alarak bölgenin önemli bir siyasî merkezi olmuştur. Türkistan, Bizans, Anadolu, İran, Rus knezlikleri, Ceneviz ve Orta Avrupa'dan gelen tüccarların bulunduğu bir yer olmasından dolayı büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Kemaloğlu, 2009, s. 121).

Bulgar, İdil Bulgarlarının başkenti olup en önemli ve en büyük şehridir. Doğu Avrupa'nın iki büyük nehri İdil ve Oka'nın kesiştiği noktaya kurulduğu için önemli bir ticaret merkezidir. Ayrıca arkeolojik kazılar, bu şehirde zanaatkâr toplulukların olduğunu da ortaya koymuştur (Topsakal, 2000, s. 35, 38).

Hârizm, Aral gölünün güneyinde uzanan topraklara verilen isimdir. Sibirya düzlükleri, Çin, İran, Hindistan gibi ülkelerle Güney Rusya ve İskandinav ülkelerini birbirine bağlayan bir noktada olduğu için önemli bir ticaret merkezidir (Özaydın, 1997, s. 217).

Horasan, İran'ın doğusunda yer alan bir bölgedir. Klasik şiirin coğrafyası içinde mühim bir yer tutmaktadır. Belh ve Buhara gibi şehirleri, verimli arazileri ve madenleriyle olduğu kadar buradan Anadolu'ya yapılan göçler ve Anadolu üzerinde bıraktığı derin izler nedeniyle de oldukça önemlidir (Pala, 2002, s. 222).

Irak, Dicle nehriyle aşağı Basra'ya kadar olan bölge olup Şat nehrinin iki tarafında yer alan bölgedir. Klasik şiirde adından sıkça söz edilir. Özellikle Türk musikisinin en eski makamlarından birisi olması sebebiyle kelime oyunlarıyla okuyucunun karşına çıkabilmektedir (Pala, 2002, s. 1).

Hind (Hindistan), Hint ülkesidir. Klasik şiirde çok zengin malzeme ve hayallerle ele alınır. Uzak bir yer olması, esrarengizliği, havası, bahçeleri, kıymetli taşları, baharatı gibi hususlar vesilesiyle edebiyatımızda adından sıkça söz edilmektedir. Ülkeye, gökyüzünün yedinci katında bulunan Zuhâl yıldızı hakimdir. Zuhâl yıldızı, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize etmektedir. Bununla birlikte siyah tenli insanların yurdudur. Bu nedenle edebiyatımızda çoğu zaman sevgilinin saçları ve beni Hintliye benzetilmektedir (Pala, 2002, s. 221, Yeniterzi, 2010, s. 315).

Rum, Anadolu'ya verilen isimdir. Klasik şiirde Rum, parlaklık, beyazlık, güzellik, gündüz, ay, güzellerin bolluğu, eğlence, şarap, esirlerin, tacirlerin, kafirlerin çok olduğu yer olarak ele alınmaktadır (Yeniterzi, 2010, s. 324).

Yukarıda zikredilen yer adları incelenen eserde, Melik Muhsin'in sarayında padişah ve meclis ehli tarafından ay yüzlü, güzel dilberlerinin vasıflarıyla anılmaktadır. Ayrıca 27. beyitte gül yüzlü, yasemin tenli Varka ve Gülşâh, Hoten güzellerine benzetilmektedir. Dolayısıyla söz konusu yerin benzetme unsuru olarak kullanıldığı da görülmektedir.

*“Taht üstinde oturmuş şâd-kâm
Söylenürdi mâh-rûlardan kelâm*

*Her biri bir dilberün vasfın kılur
Meclis ehli işidüp tahsîn kılur*

*Hûb-ı Bulgar u Buhârâ vü Htây
Çîn ü Mâçîn ü Semerkand ü Sarây*

*Hind ü Hârizm u Horâsân u Irâk
Rûm u Şâm'un görklüleri ittîfâk*

*Mâh-rûlar kim bular ilden ile
Görmüşidi kamusu geldi dile” (B. 854-858)*

Şam

Suriye'nin başkenti olup dünyadaki en eski yerleşim merkezlerindedir. Geçmişte önemli bir kültür ve ticaret merkezi idi. Klasik şiirde Farsçadaki “akşam” anlamına gelen “şâm” sözcüğüyle tevriyeli kullanılmaktadır. Sevgilinin saçı ile Şam arasında çoğu zaman ilgi kurulmaktadır. Şam'ın şişesi, zırhı ve

gülsuyu da ünlü olduğu için bu özellikleriyle de anılmaktadır (Pala, 2002, s. 433, Yeniterzi, 2010, s. 325, 326).

İncelenen eserde Şam, "Hikâye-i Melik Muhsin Be-Vilâyet-i Şâm" başlığundan itibaren sıkça söz edilen yer adlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatının yardımcı karakterlerinden biri olan Melik Muhsin Şam'ın hükümdarıdır. Bu nedenle Şam, doğrudan bir tasvirden ziyade çoğunlukla Melik Muhsin ve onun sahip oldukları vesilesiyle zikredilmektedir. Şam, hükümdarının gücü, ordusu, zenginliği, kıymetli taşları, tüccarları, sarayı, köşkleri ve at, koyun, katır gibi göçebe bir hayat için büyük önem arz eden hayvanlarının çokluğuyla anılmaktadır. Aynı zamanda Şam, Varka ve Gülşâh'ın tekrar birbirine kavuştuğu mekân olarak eserde karşımıza çıkmaktadır.

"Şâm ilinde vardı bir pâdişâh
Adı Muhsin kendüzi zerrîn külâh" (B. 852)

"Yâ Benî Şeybâ benem sultân-ı Şâm
Urulur nevbet kapumda subh u şâm

Tâc u taht issi Melik Muhsin benem
Andadur leşker kamu hayl ü haşem" (B. 1038-1039)

Bağdat

Dicle'nin iki kenarına kurulmuş olan şehir, Irak'ın başkentidir. Eskiden Abbasîlerin idare merkezi ve İslâm âleminin başkenti idi. Kumaşlarıyla ünlüdür. Klasik şiirde pek çok özelliğiyle ele alınmaktadır. Dârü's-Selâm, Medînetü's-Selâm ve Behişt-âbâd şehrin diğer isimleridir (Pala, 2002, s. 64, Yeniterzi, 2010, s. 306, 307).

İncelenen eserde, anlatının başkahramanlarından biri olan Varka, Melik Muhsin ile ilk karşılaşmasında gerçek kimliğini açıklamak istemeyerek tüccar olduğunu, şehrinin de Bağdat olduğunu, Şam'a gelirken kırk haramilerin kendisine saldırdığını ve onlarla mücadele ettiğini belirtmektedir. Bağdat hakkında ayrıntılı bir tasvire yer verilmemiştir.

"Didi şimdi bu beni bilürise
Bir içim su virmeye başum kese

Bunlara didi ki bâzergânidüm
Şehrimüz Bâgdâd-durur geçeridüm

Çünkü geldüm bu vilâyetden yana
Kırk harâmî hamle kıldılar bana" (B. 1273-1275)

Çöl / Berriye (Berye) / Bâdiye

İncelenen eserde çöl, berye, beriyye ya da bâdiye olarak geçmektedir. Geçtiği beyitlerde somut ya da soyut kavramların benzetmeliği olarak değil doğrudan mekân olarak ele alınmıştır. Ancak detaylı tasvir edilmemiştir. Anlatı, Arap yarımadasında geçtiği için çöl hayatı, çöl halkı, çöl beyleri ifadelerine ve çölde

hüküm süren kabilelere eserde sıkça rastlanmaktadır. Göçebe bir hayat süren, hayvancılıkla geçinen, fizikî mücadelenin hep ön planda olduğu çöl halkı için tüccar kılığında gelen Melik Muhsin'in onlara sunduğu hediyelerin, atların, katırların, gümüşlerin ve altınların oldukça önemli olduğu görülmektedir. Eserde çöl, zorluğun, yokluğun ve mücadelenin mekânıdır.

*“Kul karavaş at katır altun gümüş
Her kime ugrarsa virür yad biliş*

*Çün Melik Muhsin sözi çıkdı kavî
Berye beglerine yayıldı çavı*

*Bildiler Hayyu Benî Şeybe kamu
Kim gelür bir âli bâzergân ulu*

*Lutf u ahlâk [u] sehâvet kâındur
Hâtır u cûd u kerem ‘ummâındur*

*Berye begleri anun ihsânına
Âferîn kıldı kamusı cânına” (B. 899-903)*

*“Anca virdi ana dahı sîm ü zer
Kim yayıldı berye halkına haber*

*Berriye kavmin ganî kıldı varın
N’idiser eydem sana varın yarın” (B. 891-892)*

Gülşâh’ın Mezarı Olduğu Söylenen Yer

Anlatıda, Gülşâh’ın mezarı olarak belirtilen yer “sin” ve “türbe” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Mezarın bulunduğu yerle ilgili detaylı bir tasvir bulunmamaktadır.

Gülşâh’ın ailesi, kızlarını Melik Muhsin’le evlendirdikten sonra Varka’ya da eve dönünce Gülşâh’ın öldüğünü söylemeye karar verirler. Benî Şeybe kabilesine dönen Varka, herkesi siyah kıyafetler içinde görür. Ne olduğunu sorunca Gülşâh’ın öldüğünü söylerler. Bir koyunu gömdükleri yeri Gülşâh’ın mezarı olarak Varka’ya gösterirler. Varka, günlerce mezarın başında ağladıktan sonra orada sadece bir koyunun gömülü olduğunu ve Gülşâh’ın ölmediğini öğrenir. Bu nedenle, söz konusu yer Varka için ilk önce derin üzüntünün, gerçeğin ortaya çıkmasıyla birlikte ise mutluluğun ve umudun mekânı olmuştur.

*“Varka eydür yâ kavim ol dilberün
Türbesi kanda bana bir gösterün*

*Ol araya Varka’ı getürdiler
Anda kim ulu koyunu gömdiler*

*Didiler Gülşah'un uşda sini bu
Bunun içinde yatar ol mâh-rû" (B. 1126-1128)*

Varka'nın Mezarı

İncelenen eserde mezar, "sin" ve "türbe" sözcükleriyle ifade edilmektedir. Varka'nın mezarı, "merg-zâr" olarak ifade edilen sulak, çimenlik bir yerdedir. Sonradan Gülşâh'ın da buraya gömülmesiyle birlikte Melik Muhsin, buraya büyük bir saray yaptırır. Bir ziyaretgâha dönüşen yere, umutla dua için gelenler de kendilerine ev yaptırmaya başlarlar. İki yıldan sonra buradaki yerleşim büyür ve bir şehre dönüşür.

*"Kabrini açdırdı sultân Varka'nun
Eytdi Gülşâh'ı sininde kon anun" (B. 1670)*

*"Ol iki arı vücûdun türbesin
Halka kıldır revâ her hâcetin*

*Bunlara yetmiş iki millet gelür
Her ne hâcet kim diler makbûl olur*

*Her [kim] anda hâcete gelüridi
Ev yapup anda mukim olurıdı*

*Evler içi dürlü ni'metler tolu
İki yıldan sonra şehr oldı ulu" (B. 1677-1680)*

Meydan

Savaş ve mücadele sahneleri anlatıda çok fazla yer tuttuğu için savaş meydanı da en çok anılan açık mekânlardan biridir. Özellikle kabilelerin bulunduğu yerlerin yakın çevresi kabile halkının düşmanlarıyla mücadele ettiği savaş meydanlarıdır.

Eserde meydan, çoğunlukla Varka ve Selim Şah'ın Melik Anter'e karşı verdiği mücadele esnasında okuyucunun karşısına çıkar. Varka, ilk olarak Melik Anter ve ordusuyla savaşır. Bu savaşta defalarca meydana çıkar ve Melik Anter'in çok sayıda askerini öldürür. Bu mücadele sırasında Melik Anter, Varka ve Selim Şah'ı tutsak etmek için meydanın ortasına bir kuyu kazdırır. Yine Melik Anter, Selim Şah ve beyleri için meydana darağaçları kurdurur. Kısaca anlatıda meydan, orduların saf tuttuğu, cenk için kûs ve nakkârenin çalındığı, sancakların dikildiği, savaşların ve ateşkeslerin yapıldığı, tuzakların ve darağaçlarının kurulduğu bir mekândır.

*"İki yana saf dutuban durdılar
Cenk için kûs u nakâre urdılar*

*Varka meydana girer ol gün dahı
Öldürür altmış bahâdur iy ahı" (B. 513-514)*

*“Hükm kıl meydan içinde bu gice
Dâr ağaçları dikeler gey yüce”* (B. 576)

Kuyu

Varka ve Selim Şah'ın Melik Anter'e karşı verdiği mücadele sırasında, Melik Anter Varka'yı tutsak etmek için meydanın ortasına eserde “bürke” olarak zikredilen bir kuyu kazdırır. Varka, bu kuyunun içine düşerek tutsak edilir. Sonrasında, bu kuyudan çıkarılarak kan içici olarak tarif edilen Melik Anter'in celladına teslim edilir. Bu yüzden kuyu, Varka için esaretin, çaresizliğin başladığı yerdir. Aynı zamanda Varka için feryat, figan ve gözyaşını beraberinde getirmiştir. Kuyu anlatıda, hile vesilesiyle başkahramanın esir alınmasına sebep olan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

*“Kazdılar meydan içinde bürkeyi
Bürke ya'nî kim uzadı bir kuyı”* (B. 715)

Varka'nın Yaralı Olarak Gittiği Ağacın Dibi / Seyrân-gâh / Merg-zâr

Şam'a giderken kırk haramilerle karşılaşp savaşması üzerine on yedi yerinden yaralanan Varka'nın atıyla ulaştığı yerdir. Kahramanın yaralı olarak vardığı, gölgesinde dinlendiği bu ağaç dibinin, pınar akan çimenlik bir yer olduğundan bahsedilmektedir. Söz konusu yer eserde, “seyrân-gâh” ve “merg-zâr” olarak anılmaktadır. Burası aynı zamanda Melik Muhsin için gezinti yeri olup Varka ile Melik Muhsin'in ilk karşılaştıkları mekândır. Eserin ilerleyen bölümlerinde ise “merg-zâr” yani yeşil alan Varka ve Gülşâh'ın mezarının bulunduğu yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıda, Benî Amr'ın Gülşâh'ı esir alıp dönerken yol üzerinde çadırlarını kurdurduğu alan için de “merg-zâr” ifadesi kullanılmaktadır.

*“Gİtdügi Şâm ilinün serhaddidür
Çün ikinci oldı Varka ne görür*

*Karşudan bir atlu eydür Varka'ya
İn atundan aşaga olgıl yaya”* (B. 1214-1215)

*“Varka'nın dahu öküş akmış kanı
On yedi yirde yimiş ok zahmını”* (B. 1242)

*“Gİtdi ol dün çün sabah oldı yine
Ol at irdi bir agacın dibine*

*Varıdı ağaç dibinde bir bınar
Yazıydı çevresi hoş merg-zâr”* (B. 1245-1246)

1.1.2. Kapalı Mekân

Mektep

Varka ve Gülşâh'ın çocukluk döneminde karşımıza çıkan bir yerdir. Varka ve Gülşâh'ın ilk ders aldıkları ve birbirlerine âşık oldukları mekândır. Mektep eserde, ilk olarak başkahramanların eğitim alıp

kendilerini geliştirecekleri bir yer vasfını taşıırken ardından Varka ve Gülşâh'ın görüşmeleri için bir araç olmuştur.

*"Mektebe virdiler ikisin bile
Tâ bular 'ilm ü edeb hâsıl ide" (B. 31)*

*"Mektebe ikisi bile varurıdı
Hâce anlara sebak virürıdı*

*Mekteb içinde bular biri birin
Cân içinde sevişüp kıldı yirin*

*Âşık olup birbirin sevişdiler
Ney gibi işk odına kavuşdılar" (B. 38-40)*

Saray / Köşk / Kasr

Saray, Melik Muhsin ile Gülşâh'ın evliliklerinden sonra sıkça anılan bir mekândır. Eğlencelerin ve işret meclislerinin düzenlendiği, çeşitli işlemeler ve süslerle bezenmiş geniş, ferah bir mekân olarak ele alınsa da Gülşâh için Varka oraya gelene kadar ve gittikten sonra mezar gibidir. Melik Muhsin'in sarayı, Varka için ise iyileşip yaralarından kurtulduğu, çeşitli lütuflar gördüğü, Gülşâh ile yeniden kavuştuğu bir mekândır. İncelenen eserde çoğu yerde saray, kasır ve köşk birbiri yerine kullanılan mekân isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi yerde ise kasır ve köşk, sarayın yakınında ya da içinde bir bölüm olarak ele alınmaktadır. Eserde, az da olsa Selim Şâh'ın sarayından da söz edilmektedir.

*"Yürıdiler şöyle önince yayan
Kasr öninde attan indi pehlevân*

*Çün sarâyaya girdiler oturdılar
Varkayıçün bezm-i 'işret kurdılar" (B. 508-509)*

*"Çıkdı Gülşâh ol sarâyun üstine
Kim baka ol köşk tamndan dostına" (B. 1545)*

Ev

Anlatıda, detaylı bir ev tasvirine rastlanmamaktadır. Benî Şeybe kabilesinin reisi olan Hilâl'in eşiyle birlikte tartışmalarının, konuşmalarının geçtiği ev ve komşusunun evi anılmakla birlikte ayrıntıya yer verilmemiştir. Ancak, Varka ve Gülşâh'ın mezarına dua etmek için gelip yerleşmeye karar verenlerin, evlerinin çeşitli nimetlerle dolu olduğundan bahsedilmektedir.

*"Kim anun evi Hilâl'ün evine
Konşuyıdı ol karı 'avrat yine" (B. 971)*

"Ev öninde çökdi ol cümle deve

Tartdı kullar yükleri şol dem eve” (B. 1153)

“Evler içü dürlü ni’metler tolu

İki yıldan sonra şehr oldı ulu” (B. 1680)

Hisar ve Kale

Anlatıda hisar, Melik Anter ve askerleri tarafından Yemen şâhı ve beylerinin içinde esir alındığı yerdir. Hisarın etrafı ise Kış ve Bahreyn askerleriyle çevrilmiştir. Anlatıda geçen kale ise Yemen halkının, vezirinin ve Yemen’e geldikten sonra Varka’nın içinde bulunduğu, kimi zaman söz konusu kalenin duvarları üzerinde müjdelerin verildiği, kalenin içinde kazanılan zaferler sonrasında işret meclislerinin düzenlendiği, askerlerin içine kapanıp düşmana karşı koydukları, sağlam duvarları ve büyük kapıları olan bir mekândır. Hem hisar hem de kale düşmanla olan mücadelesiyle ön plana çıkan Yemen şehrinde bulunmaktadır.

“Şehr içinde halkıla mîr ü vezîr

‘Âciz olmuşdur hisâr içre esîr” (B. 435)

“Kal’ada bunlar çün ‘âciz oldılar

Acıgup kamusı taşra geldiler” (B. 481)

Çadır / Bâr-gâh / Hayme

Anlatıda çadır, Benî Amr’ın Gülşâh için Benî Şeybe kabilesine karşı verdiği mücadele sırasında ve Melik Anter’in Selim Şâh ile savaşı sırasında karargâh olarak kullanılan bir mekândır. Mücadelede elde edilen sonuçlar mekânın duygu durumunu değiştirmektedir. Kimi zaman eğlence meclislerinin kurulduğu bir yerken kimi zaman da yenilgiler sonrası çeşitli savaş planların yapıldığı bir kapalı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çadır, Beni Amr tarafından esir alınan Gülşâh için Varka’dan ayrı kaldığından dolayı ağlayıp, feryat figan ettiği olumsuzluklarla ön plana çıkan bir yerdir. Çadır sözcüğü yerine “bâr-gâh” ve “hayme” sözcüklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

“Çâdırın kurdı tnâb-ender-tnâb

Gün yüzine karşı tutdılar nikâb

Bâr-gâh ü hayme çâdır kurdılar

Girüben çâdırlara oturdılar

Ol gün anda kıldılar bunlar karâr

Ol Benî ‘Amr-ı la’în ol hâk-sâr” (B. 158-160)

“Anter’i haymesine getürdiler

Danuşuga birbirin oturdılar” (B. 690)

“Şâd-kâm oldı Melik ‘Anter ‘azîm

Gitdi gönünden gnâ vü renc ü bîm

*Geldi kondı çâdıra gönli ferah
Bâdiye toldı şarâb aşlar kadeh" (B. 741-742)*

Oda

Eserde Benî Şeybe kabilesinin reislerinden Hilâl'in odasından bahsedilmekle birlikte detaylı bir tasvire yer verilmemiştir. Melik Muhsin ile Gülşâh'ın evlilikleri öncesinde Hilâl ve eşinin tartışıp konuştukları, Melik Muhsin lehine ikna edildikleri bir mekândır.

*"Ol Hilâl'ün odasında dem-be-dem
Olmazdı varurdu bir âdem" (B. 972)*

Hamam

Melik Muhsin'in sarayında bulunan kapalı mekânlardan biridir. Varka, Melik Muhsin'in sarayındayken şahın emriyle hamama götürülüp yıkanmış, temizlenmiş ardından Varka'ya süslü kaftanlar verilmiştir. Bu nedenle hamam, Varka'nın temizlendiği, mücadelenin ve hastalığın verdiği olumsuzluklardan arındığı, zor ve yorucu günleri geride bıraktığı bir mekândır.

*"Şâh buyurdu Varka'ya hil'at virün
Ata binüp bile hammâma varun*

*Aldılar hammâma yudılar arı
Varka'ya geydürdiler hil'atleri" (B. 1451-1452)*

1.2. Soyut Mekânlar

İncelenen eser, fantastik konulu olmadığı için ütöpik mekânlara, fantastik mekânlara, metafizik mekânlara ya da duyusal mekânlara rastlanmamaktadır. Anlatıda kullanılan mekânların somut olduğu görülmektedir. Somut mekânlar başlığı altında da bahsedildiği üzere mesnevîde geçen mekân isimleri de reeldir.

Sonuç

14. yüzyılda yaşayan Yûsuf-ı Meddâh, edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Çalışmamıza konu olan Varka ve Gülşâh mesnevisi, Türk edebiyatında bu isimle yazılan ilk mesnevîdir. Ayyukî'nin aynı adlı eserinden esinlenilerek kaleme alınan aşk mesnevisi, Yûsuf-ı Meddâh'ın önemli bir eseridir.

Mekân, anlatılarda olay ve durumların yaşandığı bir sahnedir. Bu sahneler kimi zaman somut kimi zaman da soyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Varka ve Gülşâh mesnevisinde soyut mekânlara yer verilmemiştir. Anlatıda yer alan mekânlar somuttur. Çalışmada somut mekânlar, açık ve kapalı mekânlar olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır. Açık mekânlar alt başlığında Mekke, Yemen, Şam, Bağdâd, Kış, Bahreyn, Hoten, Hitây, Çin, Mâçîn, Buhârâ, Semerkand, Sarây, Bulgar, Hârizm, Horâsân, Irâk, Hind, Rûm gibi yerleşim adları, Zahir İbn-i Hayy Benî Şeybe ve Hayyu Benî Hayf gibi kavim / kabile adları, Dicle ve Ceyhun gibi nehir adları ve Kâf gibi dağ adlarının geçtiği, bunlara ilaveten çöl, Gülşâh'ın mezarı olduğu söylenen yer, Varka'nın mezarı, meydan, kuyu ve merg-zâr (mesire alanı) gibi açık mekân adları da görülmektedir. Kapalı mekânlar başlığı altında ise mektep, saray, köşk, kasır, ev,

hisar, kale, çadır, oda ve hamam gibi mekân adları geçmektedir. Olayların geçtiği mekânlar, gerçek hayatta var olan mekânlardır. Çoğunlukla mekânların detaylı tasvirlerine yer verilmemiştir. Mekân tasvirleri yüzeysel olduğu gibi kullanımı da fonksiyonel değildir. Ancak savaşların yapıldığı, dar ağaçlarının kurulduğu meydanlar ve Varka'nın düştüğü kuyu gibi mekânlar anlatıda, sadece dekoratif fonksiyon üstlenmez. Söz konusu yerler, anlatının kurgusunda psikolojik gerilimi arttıran ve duygusal ritmi yükselten bir görev de yüklenmiştir.

Açık ve kapalı mekânlar başlığı altında incelenen yer adlarından anlaşılacağı üzere anlatıdaki olaylar Arap yarımadasında geçmektedir. Hayvancılıkla geçinen göçebe kabilelerin yaşantısı ve meydanlarda gerçekleşen kabileler arası büyük savaşlar, mücadeleler eserde büyük ölçüde açık mekânların kullanılmasına sebep olmuştur. Bir anlatıda, büyük ölçüde açık mekânların kullanılması, o anlatının bir eylem ifade ettiği sonucuna götürebilir. Ayrıca kahramanların dışa dönük, aktif kişiler olduğunu da düşündürebilir.

Anlatıda geçen mekânlar, çoğu zaman olayların yaşandığı sahneler olarak karşımıza çıksa da zaman zaman kahramanların duygu durumlarını yorumlama ve psikolojik tahlillerini yapma konusunda imkân sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2022). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili*. İstanbul: Bilge Yay.
- Alsaç, F. (2021). *Masalların Yapı Unsurlarının Çözümlemesi*. İstanbul: Hiper Yay.
- Bilge, M. L. (1991). *Bahreyn*. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 4. s. 492-495.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme ve Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çetişli, İ. (2014). *Metin Tahlillerine Giriş 2 (Hikâye, Roman, Tiyatro)*. Ankara: Akçağ Yay.
- Demirci, K. (2001). *Kafdağı*. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 24. s. 144-145.
- Encyclopaedia Britannica (1994). *Kış Adası*. C. 19. s. 113.
- Kaplan, B. (2022). *Klasik Türk Edebiyatında Mekân: 17. Yüzyıl Şairlerinden Nefî, Şeyhülislâm Yahyâ, Nâ'îlî, Neşâtî ve Nâbî Bağlamında*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kemaloğlu, İ. (2009). *Saray*. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 36. s.121-122.
- Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşâh*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Nikoosokhan Sedghi, E. (2015). *Ayyuki ile Yûsuf-ı Meddah'ın Varka ve Gülşah Mesnevilerinin Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, A. (1997). *Hârizm*. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 16. s. 217-220.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yay.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.
- Tekin, M. (2009). *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Topsakal, İ. (2000). *X-XII. Asır İdil (Volga) Bulgarları Tarihi ve İslamiyet*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeniterzi, E. (2010). *Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı –Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-. Volume 3. Issue 15. s. 301-334.
- Yıldız, A. (2008). *Türk Edebiyatında Varka ve Gülşah Mesnevileri ve Mustafa Çelebi'nin Varka ve Gülşah Mesnevisi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.